

УДК 338.24

Н. І. Передерієнко, Я. В. Котляревський*Національний технічний університет України «КПІ»***СУТНІСНО-ЗМІСТОВНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОЦЕСІВ
УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВ**

На основі дослідження загальносистемних характеристик і позиціювання поняття «розвиток» у системі загальнонаукових та економічних категорій сформовано системне розуміння й уточнено визначення «розвиток підприємства» як складного соціально-економічного явища. Для управління розвитком підприємства запропоновано класифікацію його видових проявів, яка має універсальний характер і може використовуватися в управлінні соціально-економічними системами різних рівнів.

Розвиток підприємства, класифікація процесів розвитку підприємства, управління розвитком підприємства

Сучасний етап розвитку економічної наукової думки характеризується переосмисленням традиційних підходів і методик управління соціально-економічними системами різних рівнів. Якщо в недалекому минулому вимірювання досягнень підприємств здійснювалося за допомогою таких методів управління розвитком господарюючих суб'єктів, які базувалися на управлінні фінансовими показниками діяльності, то сьогодні реалії сучасного ведення бізнесу вимагають переосмислення основних факторів економічного розвитку. Існує думка, що на зміну старій парадигмі «спочатку збереження, потім розвиток» прийшла нова — «збереження через розвиток», оскільки постійно займатися самозбереженням, не звертаючи увагу на навколишнє середовище, і покладатися на власне суб'єктивне сприйняття, може відбутися саморуйнування соціально-економічної системи [9].

Багато проблем теоретичного та прикладного характеру заважає ефективному й якісному розвитку підприємств. Необхідність удосконалення довгострокових механізмів управління підприємствами зумовлена глибинними структурними перетвореннями в світових економічних відносинах, які проявляються в усіх сферах суспільного життя, як-от:

динамічні зміни структури суспільних потреб, що викликають зникнення традиційних та активний розвиток нових ринків;

швидкий розвиток науково-технічної бази суспільного виробництва, що призводить до внутрішньої нестабільності виробничих систем;

зміни суспільної свідомості та відношення до економічної діяльності як такої, що зумовлюють формування соціальних стереотипів або моделей бізнес-діяльності;

глобалізація економічних відносин різних рівнів, що якісно змінює характер функціонування самих виробничо-комерційних систем, надаючи їм як нові можливості, так і генеруючи нові ризики.

Починаючи теоретичні дослідження розвитку підприємств, необхідно визначитися з ключовими загальнонауковими категоріями, що формують філософську базу досліджень. Ключовими поняттями поставленої наукової проблематики, які дозволяють її позиціонувати в понятійно-категоріальному полі економічної науки, слід вважати управління і розвиток.

Категорію управління потрібно аналізувати з двох основних позицій: як процес і як стан динамічного функціонування. Поняття «управління» стосується усіх різновидів систем (соціальних, економічних, організаційних, біологічних тощо) і передбачає зусилля щодо їх цілеспрямованих змін. Дана категорія виражає здатність підприємства як єдності соціально-економічної, матеріально-технічної та організаційно-технологічної систем зберігати свою визначеність, підтримуючи стан динамічної рівноваги між внутрішніми і зовнішніми чинниками діяльності.

Управління — це складний процес, який включає цілеспрямований вплив на об'єкти, системи з метою збереження їх сталості або переведення з одного стану в інший для досягнення певних цілей.

Щодо другої категорії, то існує декілька поглядів на сутність поняття «розвиток», які систематизовані й подані в табл. 1.

Таблиця 1

Підходи до визначення поняття «розвиток»

Сутність	Базові складові	Автор	Джерело
1	2	3	4
Розглядається як вищий тип руху, зміни матерії і свідомості, перехід з одного якісного стану в інший, від старого до нового. Це не будь-яка зміна в структурі об'єкта, а тільки якісна, пов'язана з перетвореннями у внутрішній будівлі об'єкта та його структурі, що являє собою сукупність функціонально поєднаних між собою елементів, зв'язків і залежностей	Вищий тип руху, якісна зміна в структурі об'єкта	Константинов Ф. В.	14
Рух уперед, формування нових рис, нових структурних характеристик об'єкта, його еволюція, поліпшення, удосконалення, прогрес, ріст і розширення		Гапоненко О. Л. Панкрухін А. П.	4
Перехід з одного якісного стану в інший	Насамперед зміна	Маслеченков Ю. С.	10
Це передусім зміна, рух		Ільїн В. В. Кулагін Ю. І.	7
Просування від простого до більш складного та ефективного		Забродська Л. Д.	5

Продовж. табл. 1

1	2	3	4
Являє собою саморух об'єкта — іманентний процес, джерело якого вкладено в самому об'єкті, що розвивається. Виникає в результаті протиріч, боротьби нового і старого, суперечливих, взаємовиключних, протилежних тенденцій, властивих об'єктам «природи», їхнього подолання, перетворення в нові протиріччя. Це боротьба протилежностей	Саморозвиток Система протиріч	Константинов Ф. В.	14
Саморозвиток (саморух), оскільки основним джерелом розвитку виступають внутрішні протиріччя		Фролов І. Т.	15
Система протиріч, якісно різних етапів, шаблів, процесів, поступального росту й внутрішньої цілісності розвитку		Путятин Ю. А. Пушкар А. І. Тридід О. М.	17
Необоротна, спрямована, закономірна зміна матеріальних та ідеальних об'єктів. Тільки одночасна наявність усіх трьох зазначених властивостей виділяє процеси розвитку серед інших змін. У результаті розвитку виникає новий якісний стан об'єкта, що виступає як зміна його складу або структури (тобто виникнення, трансформації або зникнення його елементів і зв'язків)	Необоротна, спрямована, закономірна зміна матеріальних та ідеальних об'єктів	Ільчов Л. Ф., Федосєєв П. Н., Ковальов С. М., Панов В. Г. Кононенко І. В.	16
Закономірна, спрямована якісна зміна матеріальних та ідеальних об'єктів		Фролова І. Т.	15
Сукупність змін, що ведуть до появи нової якості і зміцнення життєвості системи, її здатності чинити опір руйнівним силам зовнішнього середовища		Коротков Е. М.	8

Отже, істотну характеристику процесів розвитку становить час: по-перше, всякий розвиток здійснюється в реальному часі, по-друге, тільки часовий фактор виявляє спрямованість розвитку. У цілому друга категорія визначає характер змін, які відбуваються в будь-яких предметах, системах, явищах.

Розвиток, як загальнонаукове поняття, характеризується кількома змістовними властивостями, що його визначають: спрямованість, швидкість, результат, причинність. Зазначимо, що в економічних відносинах розвиток володіє всіма перерахованими рисами.

На наступному етапі проведемо дослідження сутності поняття «розвиток підприємства», трактування якого з позицій різних науковців подано в табл. 2.

Таблиця 2

Трактування терміну «розвиток підприємства»

Автор і джерело	Сутність
Мескон М. Х., Альберт М., Хедоурі Ф. [11]	Довгострокова програма удосконалення можливостей вирішувати різні проблеми і здібностей до відновлення, особливо шляхом підвищення ефективності управління культурою організації
Коротков Е. М. [8, с. 101]	Це не разові перетворення для досягнення «найкращого» (а тому й споконвічного) стану системи, а процес, що не припиняється в часі, плин якого не завжди відбувається постійно і безупинно, найчастіше стрибкоподібно з подоланням різних за глибиною й охопленням криз
Раєвська О. В. [13, с. 108]	Унікальний процес трансформації відкритої системи в просторі і часі, який характеризується перманентною зміною глобальних цілей його існування шляхом формування нової дисипативної структури й переводом його в новий аттрактор функціонування
Щубравська О. В. [18, с. 37]	Процес переходу системи з одного стану в інший, що супроводжується зміною її якісних і кількісних характеристик
Пономаренко В. С. Тридід О.М., Кизим М.О. [12, с. 62]	Процес кількісно-якісних змін у системі, ускладнення структури і складу, у результаті чого підвищуються її опірність дестабілізуючому впливу зовнішнього середовища й ефективність функціонування
Афанасьєв Н. В., Рогожин В. Д., Рудика В. І. [2, с. 27]	Об'єктивна зміна тільки якісних характеристик системи, обумовлена як фундаментальними законами природи (єдності і боротьби протилежностей, переходу кількості в якість, розвитку суспільства по спіралі і нагору), так і закономірностями функціонування конкретних систем (старіння устаткування, нагромадження досвіду і знань співробітниками, виснаження природних ресурсів), при якій формуються нові властивості системи

У загальнотеоретичному аспекті категорія «розвиток» розкриває характер змін, які відбуваються в системі підприємства. Іншими словами, це послідовність переходів соціально-економічної системи підприємства з одного стану в інший від моменту його створення й протягом усього життєвого циклу. Слід зазначити, що підприємство розглядається за цих умов як організаційно відокремлена, економічно самостійна, відкрита соціально-економічна система, яка на основі внутрішнього стану взаємодіє із зовнішнім середовищем і виготовляє продукцію (товари, роботи, послуги).

Розвиток підприємства є не зворотним процесом, який забезпечує спонтанні чи керовані переходи з одного стану в інший через процеси змін. Неповторність кожного конкретного економічного стану підприємства забезпечується неможливістю повного повторення різноманітності, якості, кількості та сили впливу чинників, які його визначили.

Першоосновою розвитку підприємств слід вважати різноманітні зміни (внутрішнього та зовнішнього характеру), які виступають результатом взаємо-

дії економічних предметів (об'єктів), їх різних властивостей, рис і параметрів. Соціально-економічні зміни в системі підприємства носять об'єктивний характер, тобто не залежать від волі та бажання людини (власників, менеджерів, працівників, інвесторів, кредиторів тощо).

Для позиціювання поняття «розвиток підприємства» в системі економічних категорій можна рекомендувати вивчення характеру його зв'язків з основними загальнонауковими суміжними термінами (рис. 1).

На підставі проведеного формально-логічного аналізу категорії «розвиток» та поняття «розвиток підприємства» слід відзначити, що джерелами розвитку підприємства є об'єктивно існуюча невизначеність і внутрішні протиріччя економічних систем мікро- та макрорівня, що являє собою результат збалансування інституту ринку як такого.

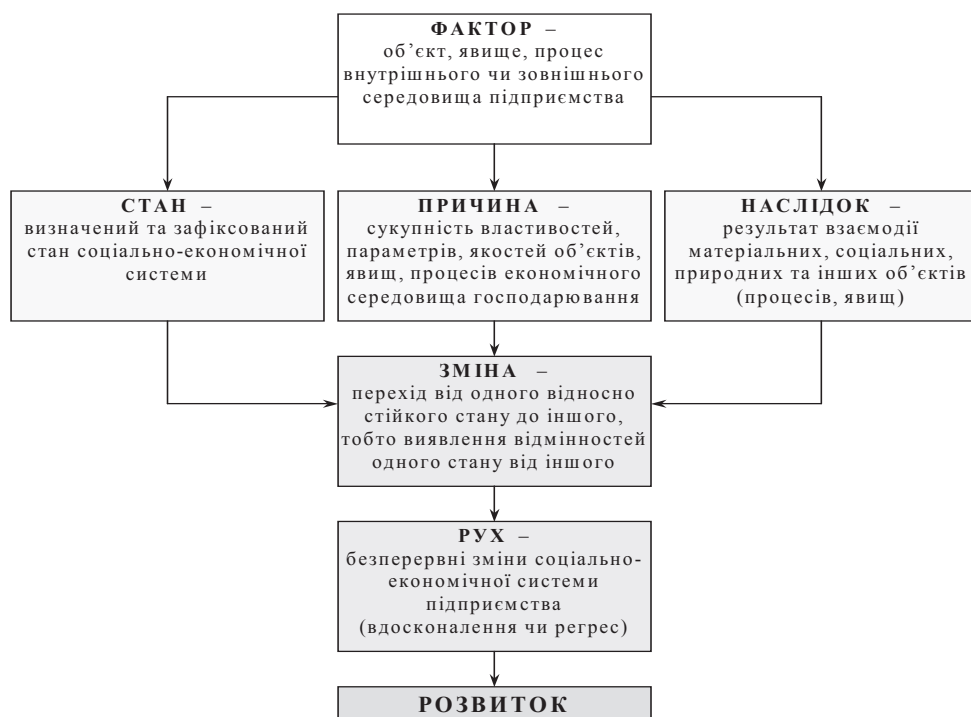

Рис. 1. Логічний генезис поняття «розвиток підприємства»

Ключовим фактором у цьому процесі слід вважати подолання протиріччя між обмеженими економічними ресурсами та необмеженістю економічних потреб людини. Таким чином, розвиток підприємств потрібно визначати за чотирма рівнями, кожен з яких створює основу для наступних рівнів:

1. *Науково-теоретичним*: розвиток — це сукупність внутрішньо та зовнішньо обумовлених послідовностей переходів підприємства (чи окремих

його підсистем) з одного стану відносної стійкості в інший, починаючи від моменту його створення до повного припинення функціонування.

2. *Методологічним*: розвиток підприємства — це постійні зміни структури, функцій, елементів та їх окремих властивостей, які дозволяють ефективно функціонувати соціально-економічній системі підприємства за умов динамічного середовища господарювання.

3. *Методичним*: розвиток підприємства — це процес поступової зміни кількісних та якісних характеристик окремих бізнес-процесів і цільової ефективності підприємницької діяльності в цілому.

4. *Прикладним*: розвиток підприємства — це постійні зміни (підвищення) цільової ефективності використання основних засобів, оборотних коштів, персоналу, земельних ділянок тощо в коротко-, середньо- і довгостроковій перспективах.

Як правило, поняття «розвиток» вживається тільки в контексті прогресивних змін, що удосконалюють бізнес-процеси підприємства. Отже, *розвиток підприємства* — це процес кількісно-якісних змін у системі, у результаті чого підвищуються її адаптивність до зовнішнього середовища й ефективність функціонування.

Проблеми забезпечення ефективності розвитку підприємств належать до сфери стратегічного управління. Практичні результати визначення напрямків і кількісних параметрів розвитку підприємств втілюються в їхніх стратегіях, деталізуються в тактичних планах і доводяться до сфери практичної реалізації [1].

Ураховуючи, що залежно від об'єкта змін у соціально-економічній системі підприємства виділяють *економічний розвиток* — сукупність безперервних змін, які обумовлюють удосконалення або погіршення методів, способів, форм економічних розрахунків та економічної роботи в цілому. Отже, економічний розвиток підприємства — це сукупність безперервних змін різної економічної природи, спрямованості, інтенсивності, що об'єктивно відбуваються в соціально-економічній системі підприємства під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників, а також спричиняють удосконалення (погіршення) методів, способів, форм економічних розрахунків та економічної роботи загалом.

Проведене дослідження сутності управління економічним розвитком підприємства дає можливість зробити висновок, що не існує конкретного визначення даного поняття. На підставі аналізу можна запропонувати наступне визначення. *Управління економічним розвитком підприємства* — це активна діяльність з координації його системи, пов'язана з дією на сукупність безперервних змін різної економічної природи, спрямованості й інтенсивності, що об'єктивно відбуваються під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників, а також приводять до удосконалення методів, способів, форм економічних розрахунків та економічної роботи в цілому з метою підвищення адаптивності підприємства до зовнішнього середовища й ефективності функціонування.

Забезпечення розвитку підприємств повинно супроводжуватися постійною діагностикою чинників впливу на їхню господарську діяльність у деком-

позиційному аспекті. З позиції вирішення поставленого завдання та дотримання основних принципів методології досліджень (визначеності, конкретності, причинності, розвитку, об'єктивності) проаналізовано низку методичних підходів до здійснення багатофакторного аналізу зовнішнього та внутрішнього середовища промислових підприємств [3].

Дійсно, економічний розвиток підприємства залежить від багатьох чинників, які взаємозалежні між собою і нерідко впливають у різних напрямках. Тому його аналіз й оцінку потрібно проводити з урахуванням сучасних умов і чинників, що визначають функціонування підприємств і впливають на їх економічний розвиток.

Для цього нами здійснена класифікація чинників економічного розвитку підприємств за такими ознаками, як: можливість керованості чинниками економічного розвитку; місце виникнення; характер впливу на функціонування підприємств. Дана класифікація (рис. 2) дозволяє виділити чинники, які є найбільш важливими для оцінки економічного розвитку і які слід відібрати для аналітичних розрахунків.

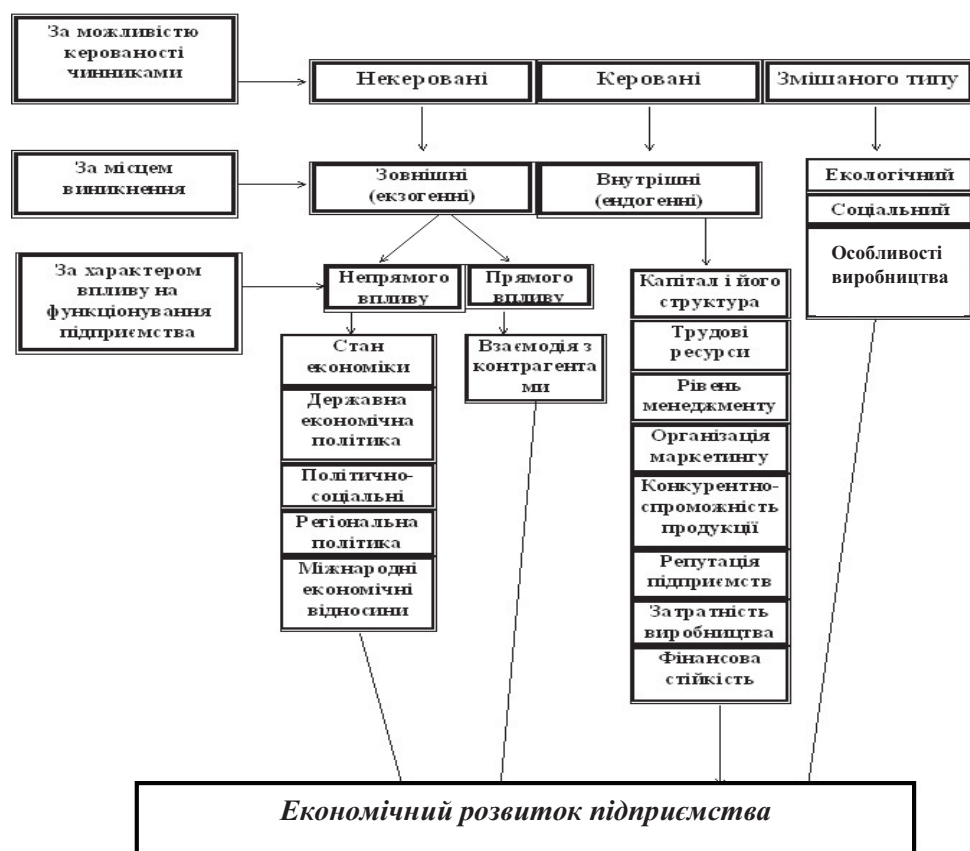

Рис. 2. Чинники впливу на економічний розвиток підприємства

У розрахунок алгоритму економічного розвитку пропонується включати тільки керовані чинники, оскільки вони є залежними від підприємства та можуть ним регулюватися. Вплив зовнішніх чинників може бути значним, навіть вирішальним в їх діяльності. Проте підприємства не можуть їх змінити, але, реагуючи на їх вплив, пристосовують відповідно до них свою внутрішню виробничу структуру, технологію, персонал.

Таким чином, на основі дослідження загальносистемних характеристик та позиціонування поняття «розвиток» у системі загальнонаукових та економічних категорій сформовано системне розуміння й уточнено визначення «розвиток підприємства» як складного соціально-економічного явища. Конструктивний аналіз сучасного наукового доробку з проблематики оцінки й управління розвитком підприємств визначив необхідність та актуальність розроблення і синтезу теоретичного і методичного інструментарію щодо процесів управління розвитком підприємств на системній основі.

Для управління розвитком підприємств як складним соціально-економічним феноменом розроблено класифікацію його видових проявів на рівні підприємства. Побудована вона за такими ознаками, як: масштаб змін; якість змін; залежність від природи змін (об'єкта розвитку); характер змін; тип тренду; рівень динамічності змін; природа ключового критерію; рівень невизначеності; залежність від основи змін; можливість управління змінами; залежність від корпоративної стратегії; залежність від складності змін; залежність від мети змін. Запропонована класифікація процесів розвитку підприємств має універсальний характер і може використовуватись в управлінні соціально-економічними системами різних рівнів.

1. Ансофф И. Х. Новая корпоративная стратегия / Ансофф И. Х. — СПб: Питер, 2004. — 416 с.
2. Афанасьев Н. В. Управление развитием предприятия: моногр. / Афанасьев Н. В., Рогожин В. Д., Рудыка В. И. — Х.: Изд. Дом «ИНЖЭК», 2003. — 184 с.
3. Богатирьев И. О. Теоретичні аспекти управління розвитком малих підприємств / Богатирьев И. О. // Економіка та право. — 2003. — № 2 (6). — С. 42–49.
4. Гапоненко А. Л. Стратегическое управление: учеб. / А. Л. Гапоненко, А. П. Панкрухин. — 2-е изд., стер. — М.: ОМЕГА-Л, 2006. — 464 с.
5. Забродська Л. Д. Стратегічне управління: реалізація стратегії: навч. посіб. — Х.: Консул, 2004. — 208 с.
6. Закон України «Про видавничу справу» від 5.06.1997 р. // Урядовий кур'єр. — 1997. — 19 лип. — №130–131. — С. 3–17.
7. Ільїн В. В., Кулагін Ю. І. Людина і світ: навч. посіб. — К.: Нац. торг.-екон. ун-т, 2003. — 283 с.
8. Коротков Э. М. Концепция менеджмента / Коротков Э. М. — М.: Дека, 1997. — 304 с.
9. Коупленд Т., Коллер Т., Муррин Дж. Стоимость компаний: оценка и управление / Пер. с англ. / Коупленд Т., Коллер Т., Муррин Дж. — М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2006. — 576 с.
10. Маслечников Ю. С. Технология и организация работы банка: теория и практика. — М.: Дека, 1998. — 432 с.
11. Мескон М. Х. Основы менеджмента / Мескон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф. — М.: Дело, 1994. — 680 с.
12. Пономаренко В. С. Стратегія розвитку підприємства в умовах кризи: моногр. / Пономаренко В. С., Тридід О. М., Кизим М. О. — Х.: ВД «ІНЖЕК», 2003. — 328 с.
13. Раєвська О. В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі: моногр. / Раєвська О. В. — Х.: ВД «ІНЖЕК», 2006. — 496 с.
14. Философская энциклопедия. Т.4 / Гл. ред. Ф.В. Константинов. — М.: Советская энциклопедия, 1967. — 592 с.
15. Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова. — 6-е изд., перераб. и доп. — М.: Политиздат, 1991. — 560 с.
16. Философский энциклопедический словарь

/ Гл. ред. Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. — М.: Сов. энциклопедия, 1983. — 840 с. 17. Финансовые механизмы стратегического управления развитием предприятия / Ю. А. Путятин, А. И. Пушкарь, А. Н. Тридид. — Х.: Основа, 1999. — 488 с. 18. Шубравська О. Сталий економічний розвиток: поняття і напрямки дослідження // Економіка України. — 2005. — №1. — С. 36–42.

СУЩНОСТНО-СОДЕРЖАТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОЦЕССОВ УПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЕМ ПРЕДПРИЯТИЙ

На основании исследования общесистемных характеристик и позиционирования понятия «развитие» в системе общенаучных и экономических категорий сформировано системное понимание и уточнено определение «развитие предприятия» как сложного социально-экономического явления. Для управления развитием предприятия предложено классификацию его видовых проявлений, которая имеет универсальный характер и может использоваться в управлении социально-экономическими системами разных уровней.

THE ESSENTIAL CHARACTERISTICS OF CONTENT-MANAGEMENT PROCESSES ENTERPRISE DEVELOPMENT

Based on the study-wide characteristics and positioning of the concept of «development» in the system of general and economic categories formed a systemic understanding and clarified the definition of «development company» as a complex socio-economic phenomena. To manage the development of enterprise classification of its generic manifestations, which is universal and can be used in the management of socio-economic systems at different levels.

Стаття надійшла 09.11.2011

УДК 338.001.36

І. В. Петрик

Львівська державна фінансова академія

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК МАЛОГО БІЗНЕСУ У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Аналізується розвиток малого бізнесу у Львівській області в 2005–2009 роках: кількість підприємств, зокрема, на десять тисяч осіб населення, їх розподіл за видами економічної діяльності. Виявлено чинники впливу на їх динаміку.

Підприємництво, малий бізнес, міста обласного значення, види економічної діяльності, науково-технічний потенціал

Формування і реалізація державної та регіональної політики адміністрування сектору малого бізнесу потребують ретельного аналізу структури того чи іншого регіону. Створення єдиних правил контролю за роботою під-